

УДК 351.82: 334.72

ДЕРЖАВНІ ВАЖЕЛІ ТА МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В. Смолінський, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0001-8857-257X

Львівський національний аграрний університет

Т. Овчиннікова, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0001-5775-1591

ВП «Львівська філія» Київського національного університету культури і мистецтв

І. Іваницький, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0002-5482-8263

Львівський національний аграрний університет

© В. Смолінський, Т. Овчиннікова, І. Іваницький, 2021

<https://doi.org/10.31734/agrarecon2021.03-04.013>

Смолінський В., Овчиннікова Т., Іваницький І. Державні важелі та механізми стимулювання розвитку господарської діяльності аграрних підприємств

Обґрунтовано необхідність покращання державного регулювання господарської діяльності аграрних підприємств за рахунок ефективних важелів та механізмів. Доведено, що важливою складовою державного регулювання має стати система державної підтримки аграрного підприємництва. Розглянуто два основні напрями державної підтримки розвитку аграрного підприємництва: прямий та непрямий.

Аргументовано, що до прямої підтримки належить державне сприяння підприємству за рахунок бюджетних асигнувань. Представлено основні механізми бюджетної політики в контексті державної підтримки аграрних підприємств. Визначено, що необхідність забезпечення розвитку аграрного підприємництва за рахунок бюджетних асигнувань є очевидним способом державного регулювання діяльності аграрних підприємств.

Роз'яснено, що до непрямой підтримки держави треба віднести покращання доступу підприємств до кредитних ресурсів, удосконалення інфраструктури фінансово-кредитного ринку, забезпечення спрощення доступу аграрних підприємств до торгів на біржах, створення системи розкриття інформації щодо угод із цінними паперами на біржах. Акцентовано увагу на потребі інвестиційної діяльності аграрних підприємств у контексті активізації їхньої діяльності.

Доведено, що поряд із державним регулюванням інвестиційно-інноваційної діяльності аграрних товаровиробників необхідне ефективне здійснення інвестиційної політики на самих підприємствах. Визначено, що з метою удосконалення інноваційно-інвестиційної діяльності та підвищення її ефективності аграрним підприємствам залежно від їхнього економічного стану належить формувати різні типи інвестиційних стратегій. Зазначено, що формування ефективної інвестиційної стратегії аграрного підприємства потребує розвитку системи інвестиційного менеджменту.

Ключові слова: державне регулювання, активізація, аграрні підприємства, державна підтримка

Smolynskiy V., Ovchinnikova T., Ivanytskyi I. State levers and mechanisms to stimulate development of economic activities of agricultural enterprises

The article substantiates the need to improve state regulation of economic activity of agricultural enterprises through effective levers and mechanisms. It is proven that the system of state support for agricultural entrepreneurship should be an important component of state regulation. Two main directions of state support for the development of agricultural entrepreneurship are considered: direct and indirect.

It is argued that direct support includes state support for entrepreneurship through budget allocations. The main mechanisms of budget policy in the context of state support of agricultural enterprises are presented. The need to ensure the development of agricultural entrepreneurship through budget allocations is an obvious way of state regulation of agricultural enterprises.

It is clarified that indirect state support should include providing access to credit resources enterprises, improving the infrastructure of the financial and credit market, ensuring simplification of access of agricultural enterprises to trading on exchanges, creating a system for disclosing information on securities transactions on exchanges. Emphasis is placed on the need for investment activities of agricultural enterprises in the context of intensifying their activities.

It is argued that along with the state regulation of investment and innovation activities of agricultural producers, it is necessary to effectively implement investment policy at the enterprises themselves. It is determined that in order to improve innovation and investment activities and increase its efficiency, agricultural enterprises, depending on their economic condition, should shape different types of investment strategies. It is noted that formation of an effective investment strategy of an agricultural enterprise requires development of an investment management system.

Key words: state regulation, activation, agricultural enterprises, state support

Постановка проблеми. Розвиток аграрного підприємництва має важливе значення для належного функціонування економіки країни, тому значну роль у процесі його фінансування повинна відігравати держава. Держава підтримує аграрне підприємство для покращання фінансового становища аграрних підприємців, рівень якого має прямий вплив на розвиток економіки країни. Для цього органи влади покликані розробляти і фінансово забезпечувати програми, проекти та вживати заходів за рахунок центрального й місцевих бюджетів, надходжень від приватизації майна, доходів від власної діяльності, добровільних внесків юридичних і фізичних осіб, іноземних інвестицій тощо.

Активізація діяльності аграрних підприємств сьогодні – об’єктивна необхідність для того, щоб аграрний сектор міг розвиватися відповідно до вимог сьогодення. Тому пошук шляхів стимулювання господарської діяльності аграрних підприємств за рахунок ефективних важелів та механізмів державного регулювання є вимогою часу в контексті соціально-економічного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання сповна потенційних можливостей розвитку підприємництва перетворює його на дієвий механізм вирішення економічних і соціальних проблем як окремих регіонів, так і країни загалом. Саме у такому контексті досліджували теоретичні

та прикладні проблеми державного управління розвитком підприємництва відомі вітчизняні науковці, зокрема: Клітінський Ю.С. (2013), Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Заяць В.М., Шпикуляк О.Г. (2016), Пасінович І. І. (2016), Павлюк Т. (2012), Ситник Н.С. (2016), Сич О.А. (2017), Ясіновська І.Ф. (2012) та багато інших.

Але з огляду на постійні зміни умов функціонування підприємств, запровадження нових підходів до здійснення державного управління та виникнення пов’язаних із ними ускладнень, проблема створення оптимальних умов для подальшого розвитку аграрного підприємництва залишається гострою та потребує поглиблених наукових досліджень у цій сфері. Пошук шляхів удосконалення господарської діяльності аграрного підприємництва за рахунок ефективних важелів та механізмів державного регулювання важливий у контексті підвищення конкурентоспроможності національної економіки України.

Постановка завдання. Наше завдання – обґрунтування важелів та механізмів державного регулювання господарської діяльності аграрних підприємств, які покликані стимулювати соціально-економічний розвиток економіки України.

Методика дослідження та матеріали. Методологічною та інформаційною основою дослідження є нормативно-правові акти, наукові праці та матеріали періодичних видань. При написанні статті використано

методи абстрагування, аналізу та синтезу, дедукції та індукції, які дали змогу зробити узагальнення у процесі наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення аграрний сектор потребує значної уваги з боку держави, оскільки доволі часто аграрні підприємства, працюючи у складних умовах, залишаються наодинці із своїми проблемами. Досвід початківців і підприємців, що вже діють, показав, що 75% їх на перше місце серед інших проблем ставлять брак фінансів. З огляду на це фінансово-кредитне регулювання розвитку аграрних підприємств як базова функція державного управління має забезпечити оптимальні умови для ефективного функціонування господарюючих суб'єктів, спонукати їх до розширеного відтворення, забезпечуючи таким чином розвиток народного господарства України (Павлюк, 2012, с. 165).

Важливою складовою такого регулювання має стати система державної підтримки аграрного підприємництва, зміст якої передусім має полягати у розробці та забезпеченні виконання загальнодержавних і регіональних програм розвитку аграрних підприємств. Загалом державну підтримку належить здійснювати у двох напрямках: у вигляді прямої та непрямої підтримки діяльності господарюючих суб'єктів.

Зазначені напрями передбачають діяльність державних та регіональних органів влади щодо їхньої реалізації у напрямі достатнього фінансового забезпечення на субнаціональному рівні. Наприклад, до напрямів прямого впливу на процеси господарювання в регіонах належать цільове фінансування, пряма фінансова допомога, надання субсидій та субвенцій тощо. Стосовно непрямих напрямів, то тут ідеться про використання важелів податкової, кредитно-грошової, амортизаційної, зовнішньоекономічної політики, що сприяє додатковому залученню фінансів (Клітінський, 2013, с. 52).

Розглядаючи пряму підтримку розвитку аграрного підприємництва з боку дер-

жави, варто згадати державне сприяння підприємству за рахунок бюджетних асигнувань у контексті адекватної та відповідної до реалій бюджетної політики. Слід зазначити, що бюджетна політика як складова фінансової політики держави відіграє важливу роль в економічних процесах країни та має проводитися відповідно до принципів ефективності досягнення соціально-економічного розвитку країни. Шляхи застосування бюджетної політики залежать від економічних умов, в яких перебуває економічна система певної країни, та цілей, поставлених перед урядом, що приймає відповідні рішення (Ситник, 2016, с. 77).

Для ефективної державної підтримки підприємницьких структур засобами бюджетної політики доцільно використовувати такі основні механізми як бюджетне кредитування; державне замовлення; бюджетні дотації та субсидії (див. табл.).

Отже, необхідність забезпечення розвитку аграрного підприємництва за рахунок бюджетних асигнувань – очевидний спосіб державного регулювання діяльності аграрних підприємств.

Не варто вважати, що держава залишила аграрний сектор поза своєю увагою. Є різні програми підтримки аграрного підприємства, як-от, Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 202 «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів». У ній ідеться про механізм використання коштів, передбачених Мінекономіки у державному бюджеті за програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників», які спрямовуються суб'єктам господарювання агропромислового комплексу на часткову компенсацію відсоткової ставки за залученими у національній валюті банківськими кредитами («Про внесення змін до Порядку використання коштів...», 2020). Проте доволі часто декларативні моменти, зазначені в нормативних актах, на практиці мають низькі показники реалізації.

Основні механізми бюджетної політики в контексті державної підтримки аграрних підприємств

№ з/п	Механізм	Характеристика
1	Бюджетне кредитування	Характерне загальними особливостями надання таких послуг – платністю та обов'язковістю повернення, що повинні стимулювати підприємців до ефективного використання запозичених у держави коштів (Пасінович, 2016, с. 42). Але вказані особливості реалізуються лише за певних умов: забезпечення реальної відповідальності підприємців-позичальників; контроль уповноважених органів державної влади за цільовим використанням коштів кредиту; наявність ефективної системи повернення кредитів, тобто забезпечення принципу платності.
2	Державні замовлення	Використовують для стимулювання виробництва певного виду продукції, підтримки вітчизняного товаровиробника і стимулювання розвитку суб'єктів аграрного підприємництва, які будуть мати гарантії збуту продукції та фінансування своїх витрат.
3	Бюджетні дотації та субсидії	Їх варто використовувати для розвитку аграрних підприємств у напрямі підвищення їх кадрового, технічного та інформаційного забезпечення.
4	Пільгове кредитування та часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами	Надання пільгових кредитів завжди порушує умови конкуренції на ринку та створює передумови для корупції. Тому фінансова підтримка розвитку аграрного підприємництва має бути не персонального характеру, а спрямована на сектор загалом і сфокусована на мультиплікативних схемах часткового забезпечення гарантій під кредитні зобов'язання. Такий підхід дасть змогу уникнути нерівномірного розподілу коштів між суб'єктами господарювання та зловживань у сфері використання кредитних пільг окремими підприємцями.

Джерело: власні узагальнення

Поряд із прямою підтримкою розвитку аграрного підприємництва з боку держави не менш дієвими мають бути непрямі способи державного фінансово-кредитного регулювання діяльності аграрних підприємств, серед яких передусім варто згадати покращання доступу суб'єктів підприємництва до кредитних ресурсів. Держава має спрямувати зусилля на відновлення довіри вкладників до банківської системи та розблокування банківського кредитування.

Окрім того, державні структури мають розробляти заходи в рамках спільних консультацій з банківськими установами щодо полегшення доступу аграрних підприємств до банківського фінансування, зокрема до спеціальних схем кредитування для довгострокового інвестиційного фінансування, враховуючи тривалі пільгові періоди, кредитні гарантії у рамках приватно-державних програм, орієнтованих на малий бізнес, і

сприятливі правила прийняття заставного забезпечення (Ясіновська, 2012, с. 314). У такому контексті можна й розширювати поінформованість «інвестиційної готовності» підприємств щодо підвищення здатності підприємств залучати фінансові кошти.

Насамкінець варто згадати ще такий напрям державної підтримки малих підприємств як удосконалення інфраструктури фінансово-кредитного ринку. Для покращання взаємодії аграрних підприємств та об'єктів фінансово-кредитної інфраструктури з боку держави необхідно вжити заходів щодо забезпечення інформаційної прозорості фінансового ринку, рівноправного доступу учасників до інформаційних потоків на ньому. Тому актуальне формування єдиного інформаційного простору об'єктів фінансово-кредитної інфраструктури та забезпечення легального й відкритого доступу аграрних підприємств до нього. Для того, щоб

забезпечити доступ до повної і достовірної інформації для підприємств, необхідно розробити інформаційні стандарти, які б відповідали вимогам інформаційного забезпечення, прийнятим на фінансових ринках США та Західної Європи (Сич та Нітман, 2017, с. 116).

Необхідне також забезпечення спрощення доступу аграрних підприємств до торгів на біржах, створення системи розкриття інформації щодо угод з цінними паперами на біржах. Отримання такої інформації в режимі реального часу дасть змогу аграрним підприємствам брати участь у купівлі-продажу цінних паперів та одержувати потенційний прибуток від володіння ними.

Поряд із розглянутими напрямами державної підтримки розвитку аграрного бізнесу потрібно згадати ще низку інших, які, на думку науковців, також заслуговують на увагу (Лупенко, Малік, Заяць та Шпикуляк, 2016, с. 232). До них варто віднести:

- забезпечення страхування кредитів аграрних підприємств;
- надання фінансової підтримки інноваційної діяльності;
- компенсацію витрат на інформаційне обслуговування;
- посилення співпраці з міжнародними організаціями та фондами, що стимулюють розвиток аграрного бізнесу як з боку банківських установ, так і державних регулюючих органів;
- створення системи стимулів легітимізації тіньових доходів;
- посилення фінансової складової економічної безпеки вітчизняних підприємств сектору аграрного підприємництва за рахунок доповнення програм підтримки аграрного підприємництва розділом та заходами зі зміцнення його фінансової безпеки, а також активізації управлінських функцій регіональних та місцевих органів влади у напрямі формування безпечного підприємницького середовища;
- збільшення суми коштів, передбачених у Державному бюджеті на компенсацію відсотків, сплачених аграрними під-

приємствами банкам за кредитами, отриманими на інвестиційну діяльність.

Окрему увагу варто приділити потребі та особливостям інвестиційної діяльності аграрних підприємств у контексті активізації їхньої діяльності. Згідно із Законом України «Про інвестиційну діяльність», під інвестиційною діяльністю розуміють сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій (Закон України «Про інвестиційну діяльність», 1991).

Підвищення ефективності управління інвестиційно-інноваційною діяльністю аграрних підприємств обмежується низкою чинників, зокрема умовами соціального та політичного середовища, рівнем кваліфікації та внутрішнім опором реструктуризації господарств. Тому інвестування аграрних товаровиробників залишається досить ризиковою справою, а аграрний сектор – інвестиційно непривабливим.

Усунення негативного впливу цих чинників є передумовою підвищення ефективності інвестиційного менеджменту та інвестиційно-інноваційної привабливості аграрного сектору. Врахування причин низької інвестиційної привабливості аграрних підприємств дає змогу об'єктивно оцінювати їхню інвестиційну діяльність. Аналізуючи процеси входження в аграрну сферу інвесторів з інших сфер АПК, необхідно врахувати високий рівень трансакційних витрат, пов'язаних із високим ризиком контрактних відносин з аграрними підприємствами з огляду на обмежену дію законодавства щодо захисту прав кредиторів і державну аграрну політику.

Удосконалення процесу входження зовнішніх інвесторів в аграрну сферу за сучасних умов пов'язане з покращанням ефективності прийняття рішень щодо залучення нових джерел інвестиційних ресурсів власниками господарств, визначенням напрямів співпраці інвесторів і власників землі та майна, а також інформаційною підтримкою і правовим захистом сторін.

Сьогодні аграрні підприємства, зважаючи на обмеженість власних коштів, змушені

сподіватися на підтримку з боку держави. Основна мета державної інвестиційно-інноваційної політики України – створення соціально-економічних, організаційних та правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення необхідності впровадження сучасних, екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва і реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції з натуральної сировини.

Ефективність інвестицій аграрних підприємств суттєво зростає внаслідок здійснення інноваційних проєктів. Нині такі проєкти, пов'язані з перебудовою матеріально-технічної бази, можуть фінансувати лише великі сільськогосподарські підприємства. Тому малим та середнім аграрним підприємствам в Україні необхідна державна кредитна підтримка інноваційних проєктів. Спрощенню та здешевленню доступу підприємств до інновацій сприяє їхня участь у кооперативних формах спільного використання технічних засобів, постачальницько-збутових кооперативах, товарних асоціаціях, співпраця з науково-дослідними установами, дорадчими службами, участь у днях поля, виставках, ярмарках тощо.

Незважаючи на потужну законодавчу підтримку інноваційної діяльності, немає єдиного загального механізму інвестування інновацій. Хоча прийнята не одна державна програма та концепція, але відсутність правових гарантій повернення власних заощаджень не стимулює приватних інвесторів вкладати весь свій капітал у інновації.

Поряд із державним регулюванням інвестиційно-інноваційної діяльності аграрних товаровиробників необхідне ефективне здійснення інвестиційної політики на самих підприємствах. У цьому контексті важливо зосередити увагу на впровадженні стратегічного підходу до прийняття рішень, що передбачає розробку інвестиційної стратегії на основі спеціально розробленої інвестиційної політики підприємства (Лупенко, 2018, с. 43).

Для удосконалення інноваційно-інвестиційної діяльності та підвищення її ефективності аграрним підприємствам залежно

від їхнього економічного стану слід формувати різні типи інвестиційних стратегій.

Формування ефективної інвестиційної стратегії аграрного підприємства потребує розвитку системи інвестиційного менеджменту. У малих аграрних підприємствах із незначним обсягом інвестицій управління інвестиційною діяльністю має виконувати його керівник або власник. У середніх ці функції можуть виконувати керівники та спеціалісти, а у великих, де найактивніше здійснюється інвестування, необхідний інвестиційний менеджер, а за потреби й інвестиційний підрозділ (центр).

Висновки. За роки незалежності України було здійснено багато спроб сформувавши ефективний механізм державної підтримки аграрного підприємництва, однак така підтримка на сьогодні залишається більше декларативною, ніж реальною. Потрібно визнати, що сучасний стан фінансування розвитку аграрного бізнесу в Україні не дає змоги активно розвиватись підприємствам через нерозвиненість фондового ринку, інфраструктури фінансово-кредитного ринку та цілеспрямованої державної регуляторної політики.

Підтримка інвестиційних та інноваційних процесів аграрних підприємств має стати одним із пріоритетів державної політики України для того, щоб подолати кризу в аграрному секторі економіки та підвищити ефективність і конкурентоспроможність виробництва аграрної продукції. Упроваджуючи різні механізми державного регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності, слід враховувати рівень розвитку економіки, стан науково-технічної сфери, правову базу, рівень ризику та цілі, інтереси і вимоги інвесторів, гнучко поєднуючи окреслені методи між собою.

Організація успішного аграрного бізнесу в нашій країні має базуватися на дієвій підтримці з боку держави, пошуку нових методів фінансування аграрних підприємств і створення орієнтованої на них інфраструктури. Це у свою чергу дасть змогу підвищити конкурентоспроможність національної економіки України посиленням позицій підприємств на ринку та завоюванням ними нових сегментів на міжнародному рівні.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Клітінський, Ю. С., 2013. Формування фінансової політики на регіональному рівні. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*, 3, с. 50–54.
- Лупенко, Ю. О., Малік, М. Й., Заяць, В. М. та Шпикуляк, О. Г., 2016. *Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект*: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ».
- Лупенко, Ю. О., 2018. *Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення*. Київ: ННЦ «ІАЕ».
- Павлюк, Т. І., 2012. Тенденції соціально-економічного розвитку: мікро- та макро-економічний аспект. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*, 3 (69), с. 162–169.
- Пасінович, І. І., 2016. Фінансові потоки структурних перетворень та необхідність їх державного регулювання. *Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет*, 22 (1), с. 41–47.
- Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів*: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 202 [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-2020-%D0%BF#Text> [Дата звернення 12 листопада 2021].
- Про інвестиційну діяльність*: Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII. [online] Доступно: <http://www.rada.gov.ua>. [Дата звернення 10 листопада 2021].
- Ситник, Н. С., 2016. Бюджетно-податкова політика України та напрями її реалізації. *Вісник Хмельницького національного університету: економічні науки*, 2 (234), с. 75–80.
- Сич, О. А. та Нітман, І. І., 2017. Аналіз впливу інституційного середовища на розвиток малого та середнього підприємництва. *Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал / Чернігів. нац. технол. ун-т. Чернігів: ЧНТУ*, 2 (10), с. 111–118.
- Ясіновська, І. Ф., 2012. Державна регуляторна політика в сфері підприємництва та її вплив на діяльність суб'єктів господарювання. *Інноваційна економіка: Всеукр. наук.-виробн. журнал*, 5(31), с. 312–315.

Стаття надійшла 23.11.2021

